

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵԱՍ

ԴԷՈՐԴ ԲԱԶԻՆՋԱԴԵԱՆԻ ՊԱՏԿԵՐԱՆՈՒԹՅԱՆ

Փառաքակրթութեան ստորին աստիճանի վրա զոնսող ազգերը դեռ չեն ըմբռնում գեղարուեստի նշանակութիւնը և մարդկային հոգեկան աշխարհի վրա նրա ունեցած ազդեցութիւնը։ Այդպիսի ազգերի մէջ հարկաւ գեղարուեստը զարդացած չի լինի և մարդոց ճաշակն էլ չառ չի զանազանուի սկզբնական կամ, ինչպէս սովորական է ասել, բնական աղբերի ճաշակագիտութիւնից։ Որչափ առաջ են գնում ազգերը փառաքակրթութեան շաղկի վրայ, այնչափ ևս նրանց ճաշակը նրբանում է և գեղարուեստն անհրաժեշտ պահանջ դառնում։

Մենք, հայերս, դեռ նոր ենք սկսում հասկանալ և ըմբռնել գեղարուեստը, նոր ենք գրաւուում նորանով, բայց դեռ ևս չենք հասել այն աստիճանին, որ գեղարուեստը պահանջ լինի մեր հոգեկան, ներքին աշխարհի համար։ Վերջենք օրինակ նկարչութիւնը։ Հնալելով որ մեր արեւելեան բուռն երևակալութիւնը և մեր երկրի գեղատեսիլ բնութիւնը բաւականաչափ նիւթ են մատակարարում նկարչի վրձինի համար, այնուամենայնիւ մինչև արժ մենք ունեցել մի ապշանդաւոր նկարիչ, որ օգտուէր արդ բնական հանգամանքներից։ Գուցէ մեզ ասեն՝ ապա Ալվազովսկին։ Ճիշդ է, Ալվազովսկին հալ էր, բայց նրա հանճարը բացառիկ երևութ էր և ոչ մեր կեանքի, մեր հայրենիքի բնութեան արդիւնք։ Նա լայնածաւալ ծովի, ընդարձակ ուլկիանոսի իշխանն էր, որ մեր հայրենիքի սահմաններից դուրս է դառնում։ Նա մի համաշխարհային մեծութիւն էր, որի մօտ աննկատելի կերպով փորձում էր նրա ազգութեան լատկանիչը։

Ներկայումս հրապարակի վրայ երևում են մի երկու միջակ տաղանդի տէր հայ նկարիչներ, որոնց մէջ աչքի է ընկնում պ. Գէորգ Բաշինջաղեանը, իբրև մրմրալիս իւր արուեստին նուիրուած մարդ, որ կողմնակի պարագմունքով չէ զբաղւում և ամեն կերպ այնատու է առաջադիմել, ուսումնասիրել, կատարելագործուել: Անրջին երկու ու կէս տարին՝ նա ահպին զոճողութիւններ անելով անցկացրեց Պարիզում՝ որպէս զի Կովկասում նստած մի կէտի վրայ չմնալ, այլ տեսնէ աւելի լաւը, շիտուի արուեստակիցների հետ, նոր հովեր առնէ, նոր բան արտադրէ. մի խօսքով առաջ գնալ, կատարելագործուի:

Այս ձմեռ կրկին վերադառնալով Պարիզից իւր հայրենի քաղաքը, Բաշինջաղեանը պատրաստուեց իւր նոր նկարած պատկերները հրապարակ հանելու և ալը նպատակով Վառաճ տաճար՝ կոչուած Թանգարանում ի ցոյց դրեց իւր մեծ ու փոքր նկարների ժողովածուն: Այդ նկարներն ըստ մեծի մասին վերջին տարիների արդիւնք են, ուրեմն և նոր՝ Թիֆլիզցիների համար:

Մտենք ընթերցող մի երկու ժամով Վառաճ տաճարը, դիտենք պատկերները և կարդանք Բաշինջաղեանի բանաստեղծութիւնները. ալո՛, բանաստեղծութիւնները: Ամեն մի տաղանդաւոր նկարիչ բանաստեղծում է. նրա բանաստեղծութիւնը տողերով, բառերով ու վանկալին լանգերով չէ գրուած, բայց վրձինի ամեն մի շարժումը մի վանկ է կաղմում և ամեն մի նկարը՝ մի բանաստեղծութիւն: Նկարի մէջն է ամփոփում արուեստագէտն իւր հոգու մի մասը՝ երևակաութիւնը, զգացմունքը, դիտողական ուժը. ինչպէս որ լուրջ բանաստեղծութեան նիւթը պէտք է ուսումնասիրուի, այնպէս էլ իւրաքանչիւր նկարի բովանդակութիւնը պէտք է նախապէս հետազօտուի. ինչպէս բանաստեղծութիւնը, այնպէս էլ նկարը պէտք է թափանցէ մարդու հոգեկան այնպիսի, զգացմունքներ առաջացնէ, հաճութիւն, տհաճութիւն, ուրախութիւն, վիշտ պատճառէ:

Այս Բաշինջաղեանի երկու բանաստեղծութիւնները. մէկի վերնագիրն է «Փոթորկից առաջ» (Ձճ 1)՝ միւսինը՝ «Փոթորկից չետօղ» (Ձճ 2): Նախում ենք և կարդում. փալտում է գեղածիծաղ արեւը և իւր ջերմ ճառագայթներով տաքացնում է երկիրը. երկինքը պարզ ու ջինջ է: Քրտնափառ

տակ երկրագործի դառն աշխատանքով ցանած արտը հասունացել, ոսկու գոյն է ստացել. մի քանի օր ես և ահա՝ հընձուորները մանգաղները սրելով պէտք է հնձեն հասկերը, խուրձ կապեն, կալսեն և ոսկեհատիկ ցորենն ամբարելով՝ ամբողջ ընտանիքի տարուալ պաշարը պատրաստեն. մի մասն էլ ծախեն՝ տան պէտքերը հոգան, պարտքերը տան... Դիտողը զգում է այս ամենը և կարողում արտին մօտեցող ժողտաղէմ երկրագործի երեսի դժագրութեան մէջ. Բայց աւակ, լանկարծ կուտակում են ամպերը, որոտում է երկինքը, փայլում է կաթակը, երկնքի ջրերի խցանները հանում են և տեղում է լորդառատ անձրեւ, բարձրանում է փոթորիկ. դետի նման հեղեղներ են վազում դաշտի միջով և... արտի կանգուն հասկերի ցողունները կտրտւում, ջախջախւում, վալը են թափւում դետին. ոսկեգոյն սաւանի տեղը լճակներ են գոլանում. միսն բարեաւ ամբողջ տարուալ դառն քրտինքի վաստակ, միսն բարեաւ ամբողջ ընտանիքի միակ լուս. Անցնում է փոթորիկը, պարզւում է երկինքը, գիւղացին ու գեղջկուհին զլխիկոր կանգնած են արտի կողքին և սրտի խորին վշտով նայում են աւերուած ցանքսին ու մրմնջում...

Իսնանք մի ուրիշ էջ. (Ճձ. 60)

Կանգնած էք մի պարսպի կամարաշէն մօտքի առաջ և ձեր աչքերն ուղղում դէպի Ներս. երևում են աւերակի կոտոր, հեռու ցցուած է բարձր մինարէն. գմբեթազուրկ եկեղեցու արտաքին պատերի քանդակները ցոլց են տալիս, որ մի հասարակ տաճար չէ տեսածդ, այլ մի արքայանիստ քաղաքի մայր տաճարը. Տարաբաղդ Անիի աւերակներն են. մտքիդ առաջ կենդանանում է Բագրատունեաց փառաշէն մայրաքաղաքն իր աւանդական հաղար ու մի եկեղեցիներով, որոշ քաղաքակրթութեան ապացոյց՝ հասարակական շէնքերով, պալատներով և այլն. Նրակալութիւնդ փոխադրում է քեզ անցեալ դարերը, ստուերների նման գիտակցութեանդ մէջ վերակենդանանում են պատմական անձինք, դէպքեր, արկածներ, աւերմունք, երկրաշարժ, գաղթականութիւն, Ղրիմի, Լեհաստանի հալեր, դաւանափոխութիւն, լեզուի կորուստ, ազգայնութեան կորուստ:

Այդ մի սոցեմա էր. անա և մի փոքրիկ, գողտրիկ ոտանաւոր, (Ճձ. 10.) Անիի մայր եկեղեցին. այս կարճ քանաստեղծութիւնը նկարագրում է գեղեցիկ կերպով հայոց

գեղարուեստի մի ձևը՝ քանդակագործութիւնը, ինչ հրաշալի քանդակներ, ինչ սիրուն ոճ՝ բիւզանդականի և արաբականի խառնուրդից մի խնդրուրդն ստեղծագործութիւն հայ հանճարեղ վարպետների։ Ամեն մի հատուածը մի նրբութիւն է բովանդակում, ամեն մի գիծը որոշ կանոն։

Թողնենք անցեալը, մի փոքր ճանապարհորդենք ռազմավարական ճանապարհով, տեսնենք ԵՂԲՐԻՄԸ (Ֆ. 36), ԿԱԶԲԷԿԸ (Ֆ. 43)։ հիանանք դրանց սպիտակափառ գազաթներով, մշուշապատ ձորերով և մի փոքր կանգ առնենք ԴԱՐԻԱԼԻ ԿՐՃՈՒՄ (Ֆ. Ֆ. 5 և 40)։ Ի՞նչ ահեկի ուղղահալեաց ժալուեր, ինչ սարսափելի անդնդախոր ձոր, ձորի վրայ տարածուած է անհուն, թափանցիկ մշուշը, իսկ լատակում վաղող ջրի փոխարէն երևում է ձիւնափալ սպիտակ փոփրակից հոսանքը, որ ահադին ժալուերի միջից ոլոր-մոլոր դուրս է սողում և աղմկալի գոլիւնով առաջ գլորւում։ Այս վայրերի դարաւոր պատմական անցքերի վկայ՝ հեղիկ լուսնեակը տըխրադէմ և թախիծով գլուխը դուրս է բերում ամպերի միջից՝ և աղօտ լոյս սփռում վրաց սիրելի և ժողովրդական Թամար թագուհու ամրոցի վրայ...

Վերադառնանք Ռազմավարական ճանապարհից և ուղեւորուենք ոչ պակաս գեղահրաշ Դիլիշանի պտուտներով դէպի Նրեան։ Իշանք «Միմէօնովկա» կաւարանից և ահա գնում ենք Սեանայ լճի եզերքով։ Ինչ գեղեցիկ տեսարան, երեկոյ է, (Ֆ. 17) սպիտակափալ նուրբ բամբակեայ ամպերը կուտակուել են լճի կապտագոյն մակերևութի վերայ, հեռուից երևում է Սեանայ պատմական կղզին, հայ միաջնակեացների քնակալւորն ու հոգևորականների պատժատեղին՝ իւր աւանդական խնդրուրդն կարգ ու կանոնով, երկար և լաճախ կրկնուող ժամասացութեամբ։ Սպասենք մինչև անձրեն անցնի (Ֆ. 6), լուսինը ծագի (Ֆ. 13) և ճանապարհներս շարունակենք դէպի Նրեան։ Ի՞նչ փառահեղ տեսարան, ծերունազարդ Արարատ Մասիսը կանգնած է առաջդ իւր լիւսեմ, մարդուս զգացմունքները տակն ու վրայ անող կերպարանքով։ Ծովածաւլ դաշտի միջից բարձրանում է ալդ մարդկութեան աւանդական երկրորդ խանձարուրդ։ Արևը նոր է ծագել (այս պատկերը նոր էր ի ցոյց դրուած և Ֆ. չունէր) և սիրուն շողբեր գցել ձիւնափալ դադաթին։ մեղմիկ ճառագալթները համբուրելով սարի կատարի մշտասառն սպիտակաւուն դան-

գրածը՝ իջել են դռն և լուսաւորել գիւղական տան պատուհանները, Հայոց աշխարհի կռուներն էլ շարան-շարան՝ կողորոտած գիծ կազմելով սլանում են օդի մէջ, որպէս զի օթ ա բ ր ի կ մ ր քերեն ոչքը հանապարհին մնացած վասպուրականի աւերը արծուին:

Սակալն բաւական է, աչքներս լոգնեց, մի փոքր հանգստանանք այս նշդարիների (трабъ, weissbuche) զովանտառում (№. 12) և կարդանք Բաշինջաղեանի ամենասիրուն բանաստեղծութիւնը, նրա գլուխ-գործոցը, Տեսէք, ինչպիսի ներդաշնակութիւն վանկի, հնչիւնի, լանգի, շէշտի և բովանդակութեան, բնութիւնն ինքն է, կարծես արուեստն ու արհեստը խառը չեն: Աշուն է, ծառերի տերեւներն սկսել են դունատուել, նայեցէք անտառի սկզբում գտնուող այս մի քանի հնացած նշդարիների բներին. սրբան բնական, սրբան մանրամասն ուղումնասիրուած, արդտեղ կալ թէ բուն, թէ ճիւղ, թէ կոճղ, թէ մամուպատ կեղև, թէ տերև, Գուք զգում էք, որ վարպետի գործ է:

Բաշինջաղեանի վրձինը հայրենաշունչ է, ինչպէս որ հայրենաշունչ էին Ալիշանի, Գամառ-Փաթիպալի գրիչները. թող ասին թէ բանաստեղծութիւնը, զեղարուեստը հայրենիք չունի, ալդպէս ասողները մոռանում են մարդու անհատական հոգեկան աշխարհը: Գեղարուեստի էութիւնը նրա չոր ու ցամաք խիստ գիտնական կանոնադրութեան մէջ չպէտք է պարտակուի միայն, այլ պէտք է ի նկատի ունենալ նաև մարդու հոգեկան աշխարհը, զգացմունքները. առանց ալդ ներքին ըմբռնողութեան ամենաճարաշալի պատկերն անգամ զոնդզոն ներկուած պատառից չի զանաղանուի: Մեր գիտակցութիւնը, մեր հոգեկան ըմբռնողութիւնն է պատկերին, անշունչ առարկային, հոգի, շունչ տուողը և արժէքը որոշողը:

Ես, որ շաքաւենեղով հիացած դիտել եմ աշխարհիս ամենանշանաւոր հին և նոր հանճարների վրձիներն արտադրութիւնները՝ Լօնդօնի հռչակաւոր Երկաթի մուղէլում, Պարիզի հանրահռչակ (Լուվրում), Բեռլինի «Նացիօնալ-Գալերիում», Վիէննայի «Մարիա-Թերեզայի» թանգարանում, Դրեզդէնի, Միւնխէնի և այլ եւրոպական քաղաքների պատկերասրահներում, որոնց թիւը տասնեակ ու հարիւր հազարների է հասնում, ամենեւին արհամարհական ժպիտով չեղորսեկալ մեր Բաշինջաղեանի փոքրիկ պատկերահանդէսից. ինչպէս, որովհե-

տե իմ հոգեկան աշխարհը բաւականութիւն զգաց՝ իմ հալ-
րենի աշխարհը գեղարուեստի նիւթ դարձած տեսնելով:

Բաշինջաղեանի պատկերահանողէսը նորից ապացուցեց,
որ նկարիչը շարունակում է կատարելագործել իւր վրձինը.
նրա ուսումնասիրութեան նիւթն ավժառակ բազմակողմանի
է, տեխնիկան աւելի զարգացած: Տփխիսի հասարակութիւնն
անուշաղիւր չթողեց նկարչին, մօտ 5000 անցելու ունեցաւ
ցուցահանողէսը. սակայն մի բան ուշադրութեան չառնուեց
երբ մասնաւոր անհատ նկարիչը, իւր արուեստով ապրուստ
հալթալթող մարդը, հրապարակ է հանում իւր աշխատութիւն-
ների ժողովածուն՝ երկու նպատակ ունի. մէկ, որ հասարա-
կութիւնը տեսնէ, քննադատէ, գնահատէ նրա վաստակը եւ
երկրորդ, որ արդ նկարները հաւանողները գնեն, դրամ տան,
որ նկարիչը նախ ապրէ, երկրորդ իր արած ծախսերը ծածկէ.
և երրորդ՝ շարունակէ աշխատել: Չէ որ ամեն մի նկար բա-
ցի դոյժ դրած ժամանակից և աշխատանքից, որոշ ծախք ու-
նի. դեռ արդ ոչինչ. նկարիչը հօ իւր առանձնասենհակում նըս-
տած է՞ պատրաստում Արարատի, Սևանի, Անիի, Դարիալի
կրճի և այլն պատկերները. Նա պէտք է ճանապարհորդէ,
գնալ անձամբ տեսնէ ալն, ինչ որ նրա վրձինը պատառին
պէտք է ներշնչէ. իսկ այն բոլորը ծախք և նիւթական մի.
ջոցներ են պահանջում. հասարակութեան միջոց ունեցող ան-
դամները պէտք է գնեն նրա նկարները և արդարեւ թէ ի-
րենց դաշիխները դարգարեն և թէ նկարչին միջոց տան իւր
գործով դարդուելու և չլուսահատուելու: Բաշինջաղեանի նկար-
ները համեմատաբար թանկ չեն գնահատուած և մատչելի են
մեր միջին դասակարգի անհատներին. չնայելով այս հանգա-
մանքին՝ ցուցահանողէսի տնողութեան ընթացքում ծախուել
են միմիայն 30 փոքր նկարներ. իսկ լուրջ և մի փոքր աւելի
արժէք ունեցող նկարներից նոյն իսկ մէկն էլ չէ ծախուել:
Շատ պարզ է. ցանկացողները փող չունեն, իսկ փող ունե-
ցողները ցանկութիւն չունեն: Նկարիչն ինչ անէ 60—70 շրթ-
ջանակների մէջ դրուած պատկերները. տեղ ունի, որ իւր
տանը կախէ և ինչի համար:

Միջոց և գեղարուեստի մասին գաղափար ունեցող պա-
րոններ, անտարբերութիւնն լանցանք է ձեր կողմից. ձեր
հալրենի երկրի սքանչելի բնութեան մի մի հատուածներն
աւելի լաւ դարդ պէտք է համարէք ձեր դաշիխների պատերի

համար, քան թէ եւրոպական անշան վարպետների գործերը կամ թէ նշանաւոր գործերի կաղապարները:

ԳԵՂԱՍԷՐ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արխեւալ, բացիրիւա, Թոքախտը եղջերաւոր անասունների մէջ:

ԱՐԽԵՆԱՆ. Այս անունով նոր դեղ է գտնուել, որ, եթէ հաւատարմք ֆրանսիացի բժշկների վկայութեանց, սե՛ծ ազագայ ունի: Այդ դեղը առաջին անգամ փորձեցին հնացած ճահճային տենդով (MARIA) հիւանդների վերալ, որոնց քիշան օչինչ օգուտ չէր տալիս: Հետեանքը փալլուն եղաւ Այդ հանգամանքը խրախուսեց բժիշկներին գործադրել այդ դեղը և ուրիշ հիւանդութիւնների—օրինակ, Թոքախտի դէմ: Բժշկապետ Ռոբէշը զեկոյց Փարիզի գիտութեանց ճեմարանին, որ ինքը այդ դեղը փորձել է տասներկու Թոքախտով հիւանդների վերալ: Դրանցից 4-ը հիւանդութեան առաջին աստիճանի վերալ էին գտնուում և արխենալը նոցա վերալ հրաշալի աղդեցութիւն գործեց: հիւանդների մարմնի քաշը աւելացաւ, նըրանք սկսեցին իրենց շատ լաւ զգալ: Զրոյր գտնուում էին հիւանդութեան երկրորդ աստիճանի վրալ և արխենալի գործադրութիւնից երեքի դրութիւնը բաւական լաւացաւ: վերջապէս վերջին չորսը գտնուում էին հիւանդութեան վերջին աստիճանի վրալ, նոցա սաստիկ նեղացնում էր տենդը և արխենալի գործադրութիւնը նոցա դրութիւնը անհամեմատ թեթեւացրեց: տենդը կտրուեց և նոցա մարմնի քաշը սկսեց աւելանալ:

Թոքախտաւոր հիւանդներին օրական կարելի է տալ ամենաշատը 5 սաստիգրամ արխենալ: Այս դեղը գործադրուել է Ֆրանսիայի հիւանդանոցներում և կլինիկներում ու ամեն տեղ հետեանքը բաւարար է համարուել: Պակաս լաշողութիւն չի ցուց տուել այդ դեղը և աստմալ կոչուած հիւանդութեան դէմ գործադրելիս: Նարբոնում մի հիւանդ, որ հնացած աստմալ ունէր, միանգամայն ազատուեցաւ այդ հիւանդութիւնից արխենալի շնորհիւ:

Արխենալով բժշկեցին և մի հիւանդ, որ ունէր երկկա-